

İNGİLİZLER'İN SUDAN'DA TÜRK DÖNEMİNE SON VERMESİ

Tarig M. NOUR*

Sudan Kızıldeniz'in batı kıyısında ve Afrika'nın doğusunda yaklaşık 2.5 milyon kilometre kareyi içine alan büyük bir coğrafyaya sahiptir. Bugünkü Sudan Cumhuriyeti'nin coğrafi sınırları ise Mısır, Libya, Çad, Orta Afrika, Kongo, Uganda, Kenya, Etiyopya ve Eritre ile çevrilidir.

Tarihi olarak Sudan bölgesinin Türkiye ile münasebetleri XVI. yüzyılda başlamış, ancak bugünkü Sudan Cumhuriyeti coğrafi olarak XIX. yüzyılda bölgeyi ellerinde tutan Osmanlılar sayesinde gerçekleşmişti. Sudanlı tarihçiler tarafından Eski Türkiye dönemi "ahd-i't-Türkiyye's-sâbika" olarak adlandırılan bu dönemde Afrika'daki Sudan'ın siyasi ve iktisadi önemi artmıştı.

Nitekim İngiltere'nin Mısır'ı işgal ederek Doğu Afrika'da doğrudan hakimiyet kurmak için çalışmalara başlamasına karşı, Mehdi Hareketi ortaya çıkmıştı. Mısır Hidivliği'ne bağlı askerlerin Sudan'dan tahliyesini Mısır yöneticilerine zorla kabul ettirmek amacıyla Mısır'da hükümet değişikliği için baskı yapılmıştı. Bunun üzerine Hidiv, Sudan'ın Mısır askerlerinden tahliye edilmesine karar verdi. İngilizler'in isteğine karşı çıkan Şerif Paşa Hükümeti istifa etmek mecburiyetinde kaldı ve İngilizler'in adamı ve Ermeni asıllı Nubar Paşa hükümeti kuruldu. Daha önce Sudan'da İngilizlerle beraber çalışan Abdel-Kader Paşa da Harbiye Nezaretine tayin edildi¹. Böylece İngiltere'nin isteği üzerine İngiliz Generali Gordon 1884'te Sudan'a gönderildi.

Aslında İngilizler'in Sudan'daki Mehdi hareketine karşı müdahaleleri ve bu tahliyenin gerçekleşmesi İstanbul'daki yöneticilerin hoşuna gitmemişti. İngiliz general Gordon'un ölümü ile İngilizler başarısız olmuşlardı. 1884-1885 yıllarında bu tavrı ortaya koyan Osmanlı Hükümeti, 1896 yılında Mısır adına İngilizlerin Sudan işgaline karşı çıkmıştı. Sudan'a yapılan askerî hareket hazırlıklarından haberdar olan Babîali, bu gelişmeyi dikkatle takip etmişti.

* Dr., Asistan, Hartum Üniversitesi Edebiyat Fakültesi – Hartum - Sudan

¹ 9 Ocak 1884 tarihli General Sir E. Wood'dan Baker Paşa'ya gönderilen telgrafın kopyası, Correspondence, Affaires the Soudan, Egypt no: 7(1884), BOA, HR SYS, dosya 985/57, s.7/2 no:1; PRO, FO 633/59.

Ayrıca bu bölge Osmanlı hükümetine ait olduğu için bu tür hazırlıkların Osmanlılar ile müzakere edilmesi gerekmektedir. Bunun için Osmanlı Devleti Mısır'daki Olağanüstü Komiseri Gazi Ahmet Muhtar Paşa² aracılığıyla bu hareketin hazırlığına yönelik olarak yaklaşık 20 bin kadar asker toplanmasının sebeplerini Mısır Hidivliği'ne sormuştu³. Türklerin aldığı bu tavır hem Sudan'daki Osmanlı hukukunu, hem de Mısır'daki hukukunu korumak içindi. Ayrıca, İngilizlerin Mısır'ı kullanarak sömürge projeleri gerçekleştirmesine engel olunmak istenmişti.

İngiltere, Afrika'ya yönelik planladığı sömürge siyasetini uygulamak için, ilk adım olarak, Mısır adını kullanarak güneye yönelik askeri harekât başlatmıştı. Bu harekât Mısır Hidivi⁴ adına yapılmasına rağmen, Mısır Hidivi tereddüt içindeydi. Afrika'da İngiltere sömürge siyasetini başarı ile yürüten Lord Cromer ve Kitchener'in yaptıkları planlar ve Fransa başta olmak üzere Afrika'daki Avrupa sömürge hareketlerinin dikkatle izlemesi neticesinde Sudan işgali gerçekleşmişti.

Sudan'da Mehdilik yönetimini kaldırdıktan sonra, daha önceki dönemde olduğu gibi, Mısır Hidivliği adına bir idare şekli kurulması yerine İngiltere hükümetinin emriyle hareket eden Kitchener, İngiliz bayrağı ile Mısır bayrağını yanyana astırmıştı. İngiliz Hükümeti 2 Ağustos 1898'de Lord Cromer'e bu konu ile ilgili emirler göndermişti. Bu emirlerde Sudan işgalinin gerçekleşmesi için Mısır hükümetine maddi ve askeri yardımlarda bulunduğu için Sudan'da kurulacak yeni idarede İngiliz Hükümetinin hakkı olduğu ve bu istikamette icraat yapılması istenmişti⁵.

Osmanlı Devleti'nin uluslararası hakkına ve nüfuzuna aykırı gerçekleşen İngiliz davranışı savaş sırasında da kendini göstermişti. Kitchener, Sudan'a yönelik yaptığı propagandada Sudan Mehdi idaresi kaldırıldıktan sonra kurulacak yönetimin eski Türk idaresi gibi olmayacağına işaret etmişti. İngiltere Hükümeti daha Haziran 1898'de Mısır'daki Cromer'e yazdığı mektupta Sudan'ı zaptettikten sonra Mısır ve İngiliz bayraklarının beraber

² Mısır'daki Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Mısır'da Olağanüstü Komiserliği ve bu konu ile daha geniş bilgi almak için bkz: Rifat Uçarol, **Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) (Askeri ve Siyasi Hayatı)**, Filiz Kitabevi, ikinci baskı, İstanbul 1989, s.157-261.

³ 2 Şevval 1313 tarihli Padişah İradesi, BOA, **İrade Mısır**, no:166, lef.3.

⁴ The Earl of Lord Cromer, **Modern Egypt**, Macmillan and Co., London 1908, II, s.113.

⁵ Yunan Lebib Rizik, **Es-Sudan fi Ahd el-Hükm es-Sunai'l-evvel 1899- 1924**, Kahire 1976, s.43.

dikilmesi konusunu gündeme getirmişti⁶. İngilizler, Sudan'da işgali meşrulaştırmak ve Türk nüfuzunu azaltabilmek için daha önce Sudan işgal hareketinde İngiliz askerleri kullanmaya başlamıştı⁷. Hatta bunu Mısır Hidivliği'ne kabul ettirmek için İngilizler, Doğu Sudan'da Kassala'daki İtalyanlar ile anlaşarak onların ellerinden Kassala'yı almış ve oraya Mısır askerlerini göndermişti. Böylece yeni işgal edilen Dongula ve civarlarına Mısır askerleri yerleştirilmişti. Tabii olarak Omdurman'a da asker gönderilmesi gerekmektedir. Bunun telafi edilebilmesi için İngiliz askerlerinin kullanılması gerekmektedir. İşgal için hazır bekleyen İngiliz Hükümeti Sudan'a istenilen askerleri göndermişti. Bu şekilde İngiltere Sudan'da doğrudan müdahale ile ilk meşrulaştırma adımını atmıştı.

Hartum'da dikilen İngiliz bayrağının ardından Sudan'a bağlı olan Kuzeyde Halfa, Nil Vadisi ve hatta Sevakim Limanı bile bu idare altına girecekti. Cromer'e göre bu uygulama, Sudan için en uygun siyaset olacaktı. Çünkü Cromer'in yazdığı gibi aslında Sudan'ın Osmanlı sınırları dahilinde olması gerekirdi⁸. Bu şekil altında kalırsa kapitülasyon hukuku altında olacaktı. Fakat kapitülasyonların bu bölgede uygulanmasına Mısır müsaade etmemişti. Bunun için Sudan'ın başka bir şekilde idare edilmesi gerekmektedir. Açıkça İngilizler, bir taraftan Mısır Hidivliği'nin razı olması için Sudan'ın bir dereceye kadar ona bağlı olmasına göz yumarken, diğer taraftan Sudan'da bulunarak başka devletlerin müdahalelerini engellemek istemekteydiler. Bunun için 1898 yılında Hartum'un işgalinde İngiltere Hükümeti, Kitchener'e Mısır ve İngiliz bayraklarının yanyana dikilmesini emretmişti⁹. Bu iki bayrağın dikilmesi, İngiliz-Mısır Anlaşması müsveddesini hazırlayan Cromer'e, Sudan siyasi meselesini halletmesi için zaman ve zemin kazandırmıştı¹⁰. Bu anlaşmayı Cromer'in nezaretinde Mısır Hükümeti adli müşaviri Sir Malcolm McLuraith tarafından hazırlanmıştı. Ayrıca bu anlaşmayı hazırladığı sırada Cromer kendisi Sudan'a gitmiş ve halklara artık hem İngiliz Kraliçesi hem de Mısır Hidivi idaresi altında olacaklarını açıklamıştı¹¹. Bu açıklamalar, Sudan'daki Osmanlı ve dolayısıyla Türk haklarına aykırı bir tavır sayılmaktadır.

⁶ 3 Haziran 1898 tarihli, Salisbury'da Cromer'e gizli yazı, no:47, PRO., FO.78/5050; 11 Haziran 1898 tarihli Cromer'den Salisbury'ya, Mekki Shibeika, **British policy in the Sudan : 1882-1902**, Oxford University, Oxford 1952, s.404.

⁷ BOA, HR.SYS, dosya 286/56, s.5/15.

⁸ "... Soudan should be regard as Ottoman territory...", Cromer, a.g.e., s.113-114.

⁹ Cromer, a.g.e., s.115.

¹⁰ A.g.e., s.116.

¹¹ A.g.e. s. 119.

İşgal sırasında Hartum şehrinde bulunan eski Osmanlı sarayı üzerine İngiliz bayrağı asılmasını kabul etmeyen Osmanlı Devleti, İngiltere-Mısır arasında yapılan Sudan anlaşmasını da reddetmişti. Yapılan oldu bittiyi kabul etmediğini İngiltere'ye bildirmek için de Osmanlı Hükümeti, "Sudan idaresi hakkında İngiltere hükümetince ittihaz olunan ve hukuk-ı saltanat-i seniyyeyi münhal görülen hatt-ı hareketten dolayı protestoyu muntazammen olarak Hariciye nezaret-i celilesinden Londra Sefaret-i seniyyesi maslâhatgizarlığına gönderilecek telgrafnâmenin tanzim" edilmesini kararlaştırmıştı. Hazırlanacak protesto notasının hazırlanmasına bizzat Padişah da müdahil olmuştu¹². Osmanlı Devleti adına İngiltere Hükümeti nezdinde protestolar yapılmıştı. Yazışmalarda işaret edildiği gibi, Türklerin Sudan'da hem tarihi hem de uluslararası hukuka göre hakları olduğu bir gerçektir.

TARİHİ HAKLAR

Türkler 1517 yılında Mısır'ı ele geçirdikten sonra nüfuzlarını hem Nubiya (Kuzey Sudan) hem de Kızıldeniz bölgesine (Habeş Eyaleti) kadar genişletmişlerdi¹³. Bugünkü Sudan'ın Kızıldeniz kıyılarından Habeş Eyaleti'ne kadar olan bölge ve 1821'den itibaren Sudan toprakları fiilen idari olarak Osmanlı padişahının adına Mısır valisi tarafından yönetildi. Bu dönemlerden itibaren Sudan'daki idare "el-Türkiye es-Sâbika" olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca Mısır eyaletinin başına geçen valilere verilen tayin fermanlarında, Sudan idaresi de zikredilmekteydi. Bu fermanlarda Nuba, Darfur, Kordufan ve Sinnar bölgeleri ve buralara bağlı mahaller de zikredilmekteydi¹⁴. Fakat Mısır valilerine verilen hükümlerde Sudan için, Mısır gibi veraset hakları söz konusu değildi. Buna göre Sudan topraklarının yönetimi Mısır'daki valilere şahsi hakkı olarak verilmekteydi. Bu hakkın da Mısır valilerinin çocuklarına intikali resmen engellenmişti. Osmanlı Devleti, Sudan topraklarını istediği anda Mısır valilerinin ellerinden alarak başka bir valiye verme hakkına sahipti. Zaten Mehmet Ali Paşa'nın vefatı üzerine Sudan'ın idaresi Mısır'dan ayrılmıştı.

Osmanlı Devleti'nin Doğu Afrika'daki toprakları Mısır valisi İsmail Paşa'ya 1865 senesinde veraset şeklinde verilmişti¹⁵. Fakat bu fermanlarda da

¹² 13 Cumade'l-evvel sene 1317 tarihli irade, BOA, **İrade Mısır**, no: 1717.

¹³ Bu konu hakkında daha geniş bilgi almak için bkz: Cengiz Orhunlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti**, Ankara, 1996

¹⁴ Evahir Zilhicce 1256 tarihli, Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'ya Nubi, Darfur, Kordufan ve Sinnar eyaletlerini tekrar iharelerine dair, BOA, **N.G.G.**, no: 1029, s.7.

¹⁵ Evasit Zilhicce 1281 tarihli, Hidiv İsmail Paşa'ya Musava ve Sevakin'i Mısır idaresine ihalesine dair fermanı, BOA, **NGG**, no:1029, s.82.

Mısır valilerine verilen idare hakkı, Osmanlı hakimiyeti dahilinde idi. O dönemlerde Mısır'ın Osmanlı hakimiyeti dışında olduğuna ve bu şekilde ona bağlı olan Sudan'ın da Osmanlı hakimiyetinden çıktığına dair hiçbir iddia ortaya çıkmamıştı.

1882 yılında İngilizler Mısır'ı işgal ettikleri zaman Osmanlı Devleti'nin bu hukukunu tanımaktaydı. Sudan'da Mehdilik hareketinin ortaya çıkması ve 1883'te yayılması karşısında da İngilizler Osmanlı hakimiyeti aleyhine hiçbir iddiada bulunmamışlardı. Mehdi Hareketine karşı olan İngilizler yaptıkları askeri hareketi Mısır idaresine kabul ettirerek gerçekleştirmişlerdi. Eylül 1898 savaşına kadar İngilizler resmi olarak Mısır eyaleti adı altında çalışmalarını sürdürmüşlerdi. İngilizler'in İngiliz bayrağı dikmesindeki maksad ancak Ocak 1899 İngiliz-Mısır Anlaşması'nda ortaya çıkmıştı.

ULUSLAR ARASI HUKUKİ HAKLAR

Sömürgeci devletler Afrika'da rekabete başladıkları zaman bölgedeki Osmanlı haklarını kabul etmişlerdi. Başta İngilizler olmak üzere bu hakka aykırı davranan siyasi aktörler, Sudan'da Osmanlı Devleti'ne bağlı Mısır'ın haklarını tanımaktaydı. Bunun en büyük örneği Faşoda hadisesinde yaşanmış ve Fransızları durdurmak için buraya Mısır bayrağı dikilmişti. Diğer taraftan Fransızlar, bu meseleyi İngilizler ile müzakere ederlerken açıkça bu bölgenin Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu ifade etmişlerdi¹⁶. Avrupa'nın en güçlü sömürge devletleri olan İngiltere ve Fransa'nın Türkler'in haklarını tanımakta buldukları ifade etmekteydi.

Bu bağlamda hukuki bakımdan bazı kanaatlerin vurgulanması gerekmektedir:

1. Gordon'un Sudan'ı tahliye edebilmesi için İngiliz hükümetinin Mısır Hidivliği'nin durumu kabul etmesini beklemesi ve Sudan'da bir hükümet kurulması teklifi,
2. Gordon'un Hidiv'in isteklerini Sudan halkına ilanı,
3. Sudan'da sadece iç kısımların tahliyesi ve Sudan'ın çıkış noktalarının Mısır idaresinde bulunması.

Bunlar da son dönemlerde bile Sudan'ın hâlâ Mısır'a bağlı olduğunun ve Türkler'in nüfuzu altında bulunduğunun İngilizler tarafından kabul gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

¹⁶ Faşoda dosyası, BOA, HR.SYS, no:984/4.

Bütün bu gerçeklere rağmen 2 Eylül 1898'de Sudan'da yapılan Kararî Savaşı'ndan sonra, Kitchener'in Omdurman'dan hareket edip Nil'i geçerek Hartum'da bulunan eski Osmanlı sarayı üzerine İngiliz bayrağı asması Osmanlı hukukuna karşı ilk fiili davranıştı.

İngiliz bayrağı dikilmesinin maksadı ancak 1899 tarihinde Kitchener-Putros anlaşmasında ortaya çıkmıştı. Sudan üzerinde, İngiliz-Mısır hakimiyetini tesis eden bu anlaşma Türkler'in haklarını ortadan kaldırmayı amaçlamıştı. Bu anlaşmanın hazırlanması aşamasından Osmanlı yöneticilerinin haberi olmamış ve ancak Mısır gazetelerinde yayınlanması üzerine bilgi sahibi olmuşlardır. Bunu İstanbul'a gelen tahrirat açıkça ortaya koymaktadır; "Dün Kahire'de 'Putros Paşa' ile 'Lord Cromer' beyininde imza edilip bugünkü gazetelerin ekserisi tarafından neşr edilmiş olan 'İngiliz-Mısır mukavelenâmesinin metni leffen takdim kılındı. "¹⁷

Türk haklarına işaret etmeyen ve İngilizleri Sudan yönetimine ortak eden bu anlaşma ile Sudan'da kurulan hükümet şeklini Osmanlı Devleti şiddetli bir şekilde red etmişti.¹⁸

İngiliz devleti ile Mısır vilayetinin idarecileri arasında imzalanan ikili Sudan anlaşması Osmanlı Devleti içinde büyük sorunlara sebep olacaktı. Çünkü böyle bir davranışın Mısır'daki Osmanlı hukukuna aykırı olması yanında Hidiv'e verilen Osmanlı fermanları da böyle bir anlaşma yapılması hakkını tanımamaktaydı. Ayrıca Osmanlı haklarını zikretmeyen bu anlaşma, daha önce Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan anlaşmalar ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne verdiği taahhütlere aykırı da bulunuyordu. Anlaşma bu şekli ile kabul edilirse Osmanlı Devleti'ne hukuki olarak bağlı olan Sudan, İngiliz nüfuzu altına girecekti. Fakat daha önce de işaret edildiği gibi, Mısır valisine Osmanlı Devleti tarafından verilen fermanlarda Mısır'ın Osmanlı toprakları dahilinde olduğu belirtiliyor ve yabancı bir devlet ile anlaşma yapmak hakkı tanıymıyordu¹⁹. Buna göre Sudan anlaşmasının hiç bir kanunî geçerliliği yoktu.

Osmanlılar durumu izah ederken İngiliz taahhütleri ile uyumlu olan Faşoda hadisesine işaret etmekteydiler. İngiltere, bu hadisede Fransızlara karşı bölgenin Osmanlılar'a ait olduğunu vurgulayarak Mısır bayrağı asmıştı. Faşoda'da asılan Osmanlı bayrağı, Osmanlı haklarının en büyük kanıtı

¹⁷ 20 Kanun-i sanî 1899 tarihli, Paris Sefaret-i seniyyeden Hariciye Nezareti'ne varid olan tahrirat, BOA, HR.SYS, dosya 1004/51, s.1.

¹⁸ BOA, HR.SYS, no: 1004/51/, s.3.

¹⁹ BOA, HR. SYS, no:1004/50.

olmaktaydı. Aslında Mehdi Hareketi üzerine Sudan'dan Mısır idarecilerinin çıkması İngilizlerin isteği ile olmuştu. Hatta bu tahliye Mısır vilayetine İngiliz baskısıyla kabul ettirilmişti. Bunun için ve eski usullere göre, Sudan bölgesinin yabancı bir devlet eline düşmemesi Padişah iradesiyle tekrar Mısır Hidivliği'ne bağlanması gerekmekteydi. Osmanlı Hükümeti, Sudan'da haklarını İngiliz hükümeti önünde şiddetli bir şekilde savunmuş ve bu hususta daha önce imzalanan anlaşmalara işaret ederek kanıtları ortaya konmuştu. Ayrıca İngiltere devletinden hızlı bir şekilde bu konuda cevap vermesi gerektiğine işaret etmişti. Vesikalar bu konuda Osmanlı yönetiminin görüşlerini şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Sudan'ın emr idaresine dâir İngiltere hükümeti ile fahamellu devletlü Hidiv Hazretleri beyininde bir mukavelenâme akd olunduğu haberi hükümet-i seniyyece istiğrab-ı 'azîmi mucceb olmuştur. Böyle bir mukavelenâme yalnız saltanat-ı seniyyenin hıtay-yı mısriyye üzerindeki hukuk hükümdaresine değil, fakat Hidiviyet-i Mısriyye'nin veza'if ve imtiyazatini tayin eden ferman-ı Hümayuna ve İngiltere hükümetinin mar-ü'l-zikr hukuk ve ferman-ı Hümayun'a ri'ayet edeceğine dair vuku' bulan ta'minat ve beyanat vazifesine mugayir ve münafidir. Ma'lum sefirlerde olduğu üzere işbu mukavelenâmece ... Sudan'da Haşmetlü Kraliça Hazretlerinin inzimamı muvafakatıyla fahametlu devletlu Hidiv Hazretleri canibinden mensub bu valinin hüküm ve nüfuzu tahtına bir idare-i müştereke vaz' ve tes'sis edilmesi ve orada Osmanlı sancağı yanına İngiliz bayrağı kuşadı hususundan ve'l-hasil ecza'i mütemmime-i Devlet-i Aliyyeden bulunan mukuta'a-yi mezkûrenin adetâ İngiltere taht idaresine vaz'ini müstelzim diğer hususlar bir takım şera'itden bahs olunuyor”.²⁰

“Halbuki Hidiviyet-i Mısriyye'ye esas teşkili olan feramin-i Hümayun muktazasınca hiçbir devlet ile mukavalat-ı siyâsiye 'akd etmek ve zira idaresine mevzu'-i memalikin la 'alâ'l-ta'iyin bir kısmını âhire terk etmek hak ve selahiyetini asla ca'iz değildir. Zaten İngiltere hükümeti Mısır'ın askeri tarafından taht işgale alındığı zamandan berü huta-yı mezkûre üzerindeki hukuk hükümdar-i Hazret-i Padişahiye olan ri'ayetini beyan ve teyiddeden halî kalmamış ve daha geçende Faşoda hadisesi münasebetiyle kendü sûret-i muaddet ve mutala'asını tervic ettirmek üzere alâ'l-husus yine hukuk-ı mezkûreye istinad eylemiş idi. Fazla olarak Hidiviyet-i Mısriyye'yi bir aralık Sudan'ın emr-i idaresinden kefi yed etmeğe icbâr eylemiş olan vuku'ât ise ancak mu'aket

²⁰ A.g.b.

bulunan İngiliz işgalinden sonra zuhur etmiş olduğundan hata-yı mezkûrenin devlet metbu'aya karşı hal ve mevaki'i her nesi olursa olsun tebdil ve tagyir için bu vuku'ata hiçbir vechile istinad olunamaz.

Bina'en-aliyhe Eyalât-ı Sudaniyye'yi vuku'at mezkûreden mukaddem orada mevcut olan 'ayni usul idare, ya'ni her gûne mudahale-i ecnebiyeden azade olarak zat-ı şevket-ma'al-i Hazret Padişahinin hakimiyet Hûmayunları tahtında doğrudan doğruya Hidiv Hazretleri canibinden icrâ olunacak bir idare tahtına tekrâr vaz etmek muktazidir.

Yine mülâhazat ve mutal'ât-ı meşrûhesi ile İngiltere hükümeti nezdinde bu mealda icrâ-yı teşebbüs etmeleri ve sûret-i müddet ve mütal'amızı te'yiden münasib 'adası bi'l-cümle delâ'il ve berahin best ve temhidatımızı recâ eyledim mu'ahadâta ve metbu' mufahem ve mu'azamanız padişahımız efendimiz Hazretlerinin hukuk-ı Hûmayunlarına ri'ayetini beyandan halî kalmamış olan İngiltere Hükümetinin mülâhazat ve mutalatımızın hak ve savaba mukararetini tasdik edeceğinden umud var olduğumuzu ve bir cevab müsâ'id istihsâlî hususunda masa'i ru'yet derkâr agahı-i sefirâneleri gönülümüzde (?) bulunduğumuzu beyan ederim. Alınacak cevabî bilâ tehir tarafımıza tebliğ eylemeniz ..."²¹

Osmanlı merkezinde yapılan görüşmeler sonunda İngiliz hükümeti nezdinde teşebbüs ve protestolar yapılması kararlaştırmaktaydı. Bu dönemde zaaf içinde bulunan Osmanlı Devleti protestodan hariç diğer bir tedbir alması mümkün görünmemekteydi. Buna karşı haklarını korumak için diplomatik yolunu takip etmeye başlamıştı. İngiliz yönetimi nezdinde yapılan itirazla, Sudan'da uluslararası hukuka aykırı olarak Osmanlı haklarının çiğnenmesini kabul etmediği ortaya konmuştu. Osmanlı yöneticileri Sudan'a yerleşen İngiltere'nin artık Mısır'ı da tamamen kontrolüne alacağından korkuyordu. Çünkü İngiltere 1882'de Mısır'ı işgal etmesine rağmen buradaki Osmanlı hukukunu kabul etmişti. Sudan'ın işgali ile beraber Mısır'ın konumu da tehlikeye girmişti.

İngiltere bu protestolar istikametinde icraat yaparak, Sudan'ı terk etmemişti. Güç kullanarak Sudan'a yerleşmiş ancak hukuki olarak Osmanlı ile bir çözüm de bulamamıştı. Ancak fiili olarak artık Sudan'da Osmanlı yani Türk dönemi sona ermişti.

²¹ Kanun-ı sani 1899 tarihli, Nezaretten Londra Sefaret-i Seniyyesine, BOA, HR. SYS, no:1004/50.

SONUÇ

1517'de Mısır'ı ele geçiren Osmanlılar kısa bir süre sonra Sudan'ı da içerisine alan Kuzey Afrika'da hakimiyet ve nüfuzlarını korumuşlardı. Osmanlılar bugünkü Sudan bölgesinin tamamını doğrudan yönetmemiş, sadece Sevakin kısmını merkezi idareye bağlamış, diğer kısımların yönetimini mahalli yöneticilere bırakmıştı. Hukuki olarak Osmanlı hakimiyetine giren bu bölgelere Sömürgeci devletlerin gelmesi üzerine problemler yaşanmaya başlanmış, ancak onlarda bu toprakların Osmanlı hakimiyetinde olduğunu kabul etmişlerdi. Mehmet Ali Paşa, Sudan'ın tamamında Osmanlıya bağlı bir idare kurmuştu. Bu dönem "Türk dönemi" olarak adlandırılmaktadır. İngiltere Sudan'ı ele geçirmek için önce ticari ve askeri olarak buradaki faaliyetlerini, işgal ettiği Mısır'ı da kullanarak, hızlandırmıştı. Bu faaliyetlerden rahatsız olan Muhammed Ahmed el-Mehdi liderliğinde kurulan Sudan yönetimine son vermek bahanesi ile İngiltere, Mısır üzerinden, ancak kendi askerleri ile bir hareket gerçekleştirmiş ve Sudan'ı işgal etmişti. İngiltere bu işgale hukuki bir kılıf bulmak için, uluslararası anlaşma yapmaya yetkisi olmayan Mısır Valiliği ile uluslararası anlaşma imzalayarak Sudan'da Mısır-İngiliz ortak yönetimini kurmuştu. Hukuksuz olarak Sudan'ı işgal eden İngiltere Türk dönemini tamamen fiili olarak sona erdirmişti. Osmanlı yöneticileri bu oldu-bittiyi kabul etmemiş, diplomatik yollarla çözüm bulmaya çalışmış, ancak bunu önleyebilecek askeri tedbir de ortaya koyamamıştı.

ÖZET

Osmanlılar'ın Afrika'ya gelmeleri ve orada hakimiyetinin tesis etmesiyle birlikte Sudan terimi ortaya çıkmıştı. Bugünkü Sudan Cumhuriyeti'nin coğrafi olarak XIX. Yüzyılda bölgeyi ellerinde tutan Türkler sayesinde oluşmuştur ve Sudan'ın modern siyasi ve coğrafi sınırları ortaya çıkmıştı. Bu dönemin Eski Türkiye dönemi "ahd-i't-Türkiye's-sâbika" olarak adlandırıldı. Bu dönemde Sudan'ın siyasi ve iktisadi önemi artmıştı. Erken dönemlerde başlayan Türkiye Sudan ilişkileri, Mısır üzerinden hareket gerçekleştiren İngiltere Sudan'ı işgal ederek ilişkiye son vermişti . Hukuksuz olarak Sudan'ı işgal eden İngiltere Sudan'daki Türk dönemini tamamen fiili olarak sona erdirmişti. Osmanlı yöneticileri bu oldu-bittiyi kabul etmemiş, diplomatik yollarla çözüm bulmaya çalışmış, ancak bunu önleyebilecek askeri tedbir de ortaya koyamamıştı.

ABSTRACT

With the coming of the Turks to Africa and their establishment of their sovereignty there brought in fact the term of Sudan with its modern political an geographical means into existence. During this period today's the Republic of Sudan had gained its modern borders. This period had taken the name of Previous Turkey Era "et-Türkiye's-Sâbika". This early relation between Turkey and Sudan had interrupted by the English envision into Egypt and Sudan. Although the Ottoman protest, the British using the name of Egypt succeeded to put an end to the Turkish relation with Sudan and to put Sudan under their Colonization towards the end of the 19th century.